

УДК 371.4

Реалізація ідей Штайнер-педагогіки в освітньому процесі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Олена Іонова,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

Гучасні тенденції розвитку українського суспільства, втілення в життя Концепції «Нова українська школа» потребують підвищення якості підготовки та перепідготовки вчителя. Адже вмотивований учитель має стати агентом змін, ключовою фігурою функціонування Нової української школи на засадах дитиноцентризму й особистісно-зорієнтованої моделі освіти, партнерської взаємодії та співпраці між учителем, учнем і батьками.

Одним із джерел визначення сучасної стратегії розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні є залучення світового досвіду гуманістичної орієнтації, зокрема досвіду Штайнер (вальдорфської)-педагогіки, яку ЮНЕСКО визнало шко-

лою ХХІ століття, завдяки тому, що вона на практиці реалізує цілі й ідеали гуманістичної педагогіки.

Для побудови Нової української школи може бути використаний, зокрема, такий досвід вальдорфської школи, як: орієнтація вальдорфського освітнього процесу на особистість дитини, її цілісний (інтелектуальний, емоційно-почуттєвий і вольовий) розвиток; реалізація салютогенетичного (здоров'язберезувального) підходу до освіти школярів; тісна взаємодія школи та сім'ї, активна участь батьків у побудові освітньої траєкторії дитини. Наріжним каменем вальдорфської школи є особистість учителя, який одночасно є митцем, духовним наставником, лікарем, психологом, соціальним педагогом тощо, що ви-

магає від педагога відповідальності, ініціативності, ентузіазму й самовіддачі в професійній діяльності.

Мета статті — висвітлення напрямів залучення ідей і досвіду Штайнер-педагогіки до організації освітнього процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Основними напрямками використання ідей і досвіду Штайнер-педагогіки в освітньому процесі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди є такі: професійна підготовка майбутнього вчителя; науково-дослідницька робота; організація освітнього процесу в дошкільних і загальноосвітніх закладах освіти.

Зупинимось на цьому детальніше.

Професійна підготовка майбутнього вчителя. Так, із метою ознайомлення студентів, викладачів університету, педагогічної спільноти Харківщини з ідеями і досвідом вальдорфської педагогіки на базі нашого університету було проведено (1992–1994 рр.) цикл семінарів, як за участю закордонних (Німеччина, Швейцарія) вальдорфських фахівців, так і власними силами.

Із 1994 р. в освітньому процесі факультету початкового навчання було започатковано спецкурс (зараз — дисципліна за вибором) «Основи вальдорфської педагогіки». До змісту початкової дисципліни включено такі основні теми: методологічно-філософські основи вальдорфської педагогіки (система поглядів Р. Штайнера в контексті інтеграції загальнолюдських і вітчизняних освітньо-виховних ідеалів, розгляд феномену вальдорфської педагогіки, її антропологічної й антропософічної спрямованості в контексті проблеми людини в різних філософських системах осмислення світу; розвиток вальдорфської педагогіки та сучасні соціально-культурні реалії й виклики); психологічні засади вальдорфської педагогіки (висвітлення проблем онтогенезу, розроблених Р. Штайнером, проведення порівняльного аналізу загальноприйнятих і вальдорфських підходів до вікового станов-

лення людини в дитячому, підлітковому і юнацькому віці та механізмів реалізації цих підходів у вихованні й навчанні особистості); дидактика вальдорфської школи як фактор формування цілісної особистості (аналіз навчальних планів і програм Штайнер-школи, форм і методів організації педагогічного процесу); питання підготовки та підвищення педагогічної майстерності вальдорфського вчителя.

На допомогу студентам спрямовувалося видання навчально-методичних посібників і рекомендацій, зокрема: «Початкове навчання рідної мови у вальдорфській школі», «Уроки математики в початковій вальдорфській школі», «Малювання форм як навчальний предмет у вальдорфській школі», «Гармонізація людських темпераментів у вихованні й самовихованні».

У процес підготовки та перепідготовки вчителів для роботи в умовах реалізації Концепції «Нова Українська школа» упроваджено (2016 р.) дисципліну за вибором «Антропософська освіта дорослих», що спрямована на ознайомлення з особливостями антропософськи-орієнтованого підходу до оновлення освіти дорослих — із програмою New Adult Learning Movement (NALM), за якою працюють у країнах Європи та Північної Америки. Програма NALM орієнтована на пробудження волі дорослого учня до навчання й самовдосконалення в професійній і особистісній сферах, до розвитку раціонального й образно-емоційного типів мислення, набуття соціальної мобільності, усвідомлення відповідальності за свою діяльність тощо [4, 5].

До змісту вищезазначеної початкової дисципліни включено такі теми: методологічні засади програми NALM (образ людини як триєдність тілесного, душевного та духовного буття; виявлення людської індивідуальності в трьох основних функціях людської психіки — мисленні, почуттях і волі; уявлення про розвиток людини в ритмі семи років тощо); принципи її побудови (навчання дорослого як пробудження його волі та формування неза-

лежного судження; навчання людини як подолання бар'єрів у людському мисленні, почуттях і вольовій діяльності; навчання дорослого як синтез науки, мистецтва і моралі; індивідуалізація освіти дорослих); основні напрями освіти дорослих (академічне навчання; навчання життєвим досвідом — робота з біографією людини; внутрішній духовний розвиток); семикрокове проходження процесу навчання (спостереження, або сприйняття; вироблення ставлення до об'єкта спостереження; переробка та засвоєння; індивідуалізація; вправи як процес підтримки; розвиток нових здібностей; творчість); роль занять різноманітними видами мистецтва (робота зі словом, звуком, музикою, кольором, формою, дрібною пластикою тощо), спрямованими на активізацію внутрішніх інтенцій людини; форми і методи NALM (організація сприятливого освітнього простору та творчої взаємодії вчителя дорослих та дорослого учня; розробка інтегрованих програм — інтеграція навчальних елементів: лекцій, бесід, групової роботи, проектної роботи, художніх занять, соціальних та індивідуальних вправ тощо; ритмічна організація навчального процесу з урахуванням людських біоритмів, педагогічна діагностика тощо).

Науково-дослідницька робота пов'язана з дослідженнями різних аспектів теорії та практики вальдорфської школи.

До результатів таких досліджень слід віднести, перш за все, вихід монографії «Вальдорфська педагогіка: теоретико-методологічні аспекти» (1997 р.) [1] — перше на теренах пострадянського освітнього простору наукове видання, яке було схвалено Міжнародною асоціацією вальдорфських шкіл (штаб-квартира — м. Штуттгарт, Німеччина) та розповсюджено серед вальдорфських ініціатив колишніх республік СРСР. По-друге, захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук «Науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки» (2000 р.) [2], де обґрунтовано

філософські, психолого-педагогічні засади Штайнер-школи, узагальнено зміст освіти, особливості його засвоєння школярами; визначено основні компоненти організаційно-педагогічної діяльності, спрямованої на впровадження вальдорфських підходів у вітчизняну освіту; експериментально перевірено ефективність використання ідей вальдорфської педагогіки в сучасній українській школі.

Захист першої в Україні та країнах СНД докторської дисертації з вальдорфської педагогіки сприяв появі наказу Міністерства освіти і науки України (наказ № 363 від 06.05.2001 р.). «Про проведення узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні (2001 — 2014 рр.)» (експеримент подовжено до сьогодні). Відповідно до наказу автор статті є одним із керівників експерименту.

Підписання цього важливого документу, згідно з яким вальдорфська педагогіка визнавалася державою (хоча поки ще як експеримент), стало правовим підґрунтям для роботи вальдорфських ініціатив і закладів в Україні. Відзначимо, що ще за кілька років до цієї події для вітчизняних прихильників вальдорфської школи таке виглядало як нездійснена мрія, беручи до уваги те, що чимало українських педагогів (серед яких — добре всім відомі імена) висловлювали скептичні зауваження щодо використання ідей вальдорфської педагогіки в національній школі.

З іншого боку, поява наказу створювала простір для подальших наукових розвідок у галузі Штайнер-педагогіки. Так, у нашому університеті було створено (2001 р.) творчу науково-дослідну лабораторію з розробки і впровадження нових педагогічних технологій (працювала до 2006 р.). Діяльність лабораторії переконливо довела життєздатність вальдорфських ідей, спроможність вальдорфських педагогічних технологій забезпечувати дійсно вільний розвиток особистості. Завдяки проведеній роботі було закладено науково-педагогічні осно-

ви розвитку вальдорфської педагогіки на вітчизняному терені. Це дало змогу всім, хто вступає на складний шлях вальдорфського педагога або організатора вальдорфської ініціативи відчувати твердий ґрунт під ногами, рухатися не навпомацки, а маючи ясні орієнтири в контексті української культури і державності.

Із 2018 р. розпочала роботу науково-методична лабораторія «Інноваційних технологій початкової освіти». Одним із провідних напрямів роботи визначено залучення досвіду вальдорфської школи до розв'язання завдань НУШ.

До значущих результатів науково-педагогічних досліджень у межах вищезазначеного експерименту слід віднести також захист кандидатських дисертацій, присвячених різним аспектам діяльності вальдорфської школи (С. Лупаренко «Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки», 2008 р.; О. Лукашенко «Проблема збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці», 2009 р.; В. Партола «Проблема формування інтелектуальних умінь молодших школярів у навчальному процесі вальдорфської школи», 2012 р.) та залученню досвіду антропософської освіти дорослих у підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (А. Лукашенко «Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу», 2006 р.; О. Омельченко «Особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу», 2008 р.; Я. Москальова «Педагогічні умови саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю у процесі професійної підготовки», 2015 р.).

Організація освітнього процесу на вальдорфських принципах здійснювалася в окремих групах дитячих садків і класах загальноосвітніх навчальних закладів, починаючи з 1995 р.

У 1997 р. спільно з міською громадською організацією «Центр антропософ-

ських ініціатив» було засновано навчально-виховний комплекс «Школа вільного розвитку» (дитячий садок загального розвитку та середня загальноосвітня школа 1–3 ступенів) — перший у м. Харкові та на всій Слобожанщині навчальний заклад, який спрямовував свою діяльність на принципи вальдорфської педагогіки.

Найважливішою передумовою відкриття цього комплексу було створення спільними зусиллями українських вальдорфських ініціатив і Міжнародної асоціації вальдорфських шкіл навчального закладу, по закінченні якого педагоги отримують диплом міжнародного зразка, що надає право викладати у вальдорфських школах. Перші п'ять таких дипломів педагоги м. Харкова (переважно випускники нашого університету) отримали в 1997/1998 навчальному році.

Не менш важливим чинником реалізації вальдорфських ідей у вітчизняному освітньому просторі стало розроблення власного навчально-методичного забезпечення, насамперед навчальних планів і програм (на сьогодні Типовий навчальний план та Навчальні програми для вальдорфських шкіл України (1 — 12 класи), а також Комплексна альтернативна освітня програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфськими методиками, мають відповідні грифи Міністерства освіти і науки України).

Загалом діяльність «Школи вільного розвитку» (1997–2007 рр.) здійснювалася з урахуванням таких основних вальдорфських підходів [2, 3, 6–8]:

— відсутність відбору учнів за здібностями, соціально-матеріальним станом та іншими ознаками;

— система внутрішньошкільного управління, в якій керівна роль належить не директору, а двом основним формам самоврядування — колегії задіяних у школі педагогів і батьківсько-вчительському правлінню. Так, у галузі діяльності педагогічної колегії знаходилося розв'язання таких основних питань: координація зусиль усіх учителів, які працюють із класом, що передбачає взає-

моузгоджену роботу класних учителів і вчителів-предметників на основі «горизонтальної навчальної програми» (опис дидактичних взаємозв'язків і узгодженості різних предметів для певних періодів розвитку дитини); обговорення питань розвитку окремого учня або всього класу; підвищення професіоналізму вчителів; підтримка й збагачення фізичних і душевно-духовних сил педагога.

Тісна взаємодія педагогів із батьками спрямовувалася на спільне розуміння освітніх завдань і спільну відповідальність сім'ї та школи за розвиток дитини. Зміцненню співпраці з батьками сприяли: проведення «батьківських днів» (раз на тиждень батьки разом із дітьми займалися звичними шкільними справами: малювання, співи, гра на музичних інструментах, ліплення, шиття, в'язання, праця в майстерні тощо), організація спільних заходів (календарних свят, виставок, ярмарок), занять у мистецько-практичних гуртках (оркестри, хори, шкільний театр);

— принцип класного вчителя, який викладає в своєму класі всі основні предмети протягом перших восьми років навчання, що сприяє соціальній стабільності класу як спільноти, єдності процесів навчання й виховання, інтеграції різних дисциплін;

— орієнтація змісту освіти на вікові особливості дитини (навчальні програми та методи викладання враховують внутрішні потреби людини на кожному віковому ступені та слугують цілісному розвитку особистості в єдності мислення, відчуження, вольової діяльності);

— викладання методом «епох» — циклами «поринання», приблизно місячними, що ритмізує навчання, а отже, сприяє індивідуальному просуванню дитини в навчальному матеріалі (як індивідуально дихає кожна людина, так же індивідуально вона сприймає все, що пов'язано з ритмом);

— відмова від формального використання традиційних підручників (увесь навчальний матеріал оформлюється у

виділі своєрідних «підручників» — навчальних зошитів, спочатку за допомогою вчителя, а пізніше — самостійно);

— висування на перший план різноманітної художньо-практичної діяльності, завдяки чому розвивається культура почуттів і воля дитини;

— відродження усного оповідання, матеріалом для якого слугують культурно-історичні перекази (казки, легенди, байки, біблейські історії, міфологія народів світу, сцени з давньої та середньовічної історії, біографії видатних історичних особистостей тощо);

— викладання двох іноземних мов із першого класу за спеціальною методикою;

— гігієнічно-раціональна (здоров'язбережувальна) організація педагогічного процесу (планування навчального року, тижня, окремих уроків із урахуванням природних психофізіологічних людських ритмів);

— відміна другорічництва і системи оцінок у балах (замість табелю учням і батькам щорічно видаються характеристики, у яких розкривається повна картина розвитку дитини, описуються всі її досягнення, соціальні стосунки та чесноти).

Педагогічним колективом «Школи вільного розвитку» упродовж десяти років було проведено багато різних заходів міського, республіканського й міжнародного рівнів (семінари, конференції, круглі столи, педагогічні читання й майстерні тощо).

Загалом «Школа вільного розвитку» була експериментальним майданчиком, де майбутні вчителі та вчителі-практики мали змогу не лише ознайомитися з ідеями й наробками вальдорфської школи, а й пройти стажування та збагатити свій професійний багаж.

На сьогодні в Харкові працюють вальдорфські групи в державних дитячих садках та вальдорфські класи в державних закладах середньої освіти. Ця робота супроводжується науково-методичною підтримкою в межах неформальної та інформальної освіти педагогів і батьків (організація семінарів, лекторіїв, створен-

ня спеціалізованих Інтернет-ресурсів — сайтів, блогів, форумів, вебінарів тощо).

Таким чином, доведено ефективність використання ідей Штайнер-педагогіки і впровадження вальдорфських педагогічних технологій в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди у таких основних напрямках: професійна підготовка майбутнього вчителя (упровадження спецкурсів і курсів за вибором «Основи вальдорфської педагогіки» та «Антропософська освіта дорослих», розробка навчально-методичного забезпечення цих навчальних дисциплін); науково-дослідницька робота (захист дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата педагогічних наук; участь і керівництво проведенням узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні»; діяльність творчої науково-дослідної лабораторії з розробки і впровадження нових педагогічних технологій); організація освітнього процесу в дошкільних і загальноосвітніх закладах на вальдорфських принципах (заснування навчально-виховного комплексу «Школа вільного розвитку»; науково-методичний супровід роботи вальдорфських груп і класів у державних закладах освіти).

Література

1. *Ионова Е.Н.* Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты : монография. Харьков : Бизнес Информ, 1997. 300 с.
2. *Ионова О. М.* Научно-педагогические основы навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія і історія педагогіки». Київ, 2000. 35 с.
3. *Ионова О. М.* Педагогіка Рудольфа Штайнера // Курс лекцій з порівняльної педагогіки: [наукове видання]. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2007. С. 206–216.
4. *Ионова О.М.* Салютогенетичний підхід до підготовки майбутніх педагогів // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. № 2. С. 34–42.
5. *Ионова О.М.* Освіта дорослих як пробудження волі людини // Педагогічні умови професійного становлення учнівської молоді. Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка : зб. наук. пр. Харків ; Луганськ : Стиль-издат, 2005. С. 28–42.
6. *Штайнер Р.* Общее учение о человеке как основа педагогики. Москва : Парсифаль, 1996. 176 с.
7. *Штайнер Р.* Духовное обновление педагогики. Москва : Парсифаль, 1995. 256 с.
8. *Штайнер Р.* Антропология и педагогика. Москва : Парсифаль, 1997. 128 с.

25.10.2019